

Φιλελεύθερη Παράδοση N. KAZANAS

Α΄ ΜΕΡΟΣ : Βασικές Αρχές

Το έτος 1991 δεν ήταν μόνο 200 χρόνια από τον θάνατο του “θεϊκού” Μότσαρτ – του οποίου η μνήμη και η προσφορά στην ανθρωπότητα γιορτάστηκε ανά τον κόσμο. Είναι επίσης 200 χρόνια από την απαρχή της Φιλελεύθερης Παράδοσης στην Αγγλία η οποία τοποθετείται στο 1791, χρονιά που ο Edmund Burke στράφηκε στον Συντηρητισμό και ο C.J.Fox, αρχηγός των Ουίγκων προχώρησε στον φιλελευθερισμό. Αυτά, τουλάχιστον κατά τους ιστορικούς Alan Bullock και Maurice Shock. (1). Σ’ αυτό το άρθρο εξετάζονται οι βασικές αρχές της και η εξέλιξη εκείνου του Φιλελευθερισμού κατά τον 19^ο αιώνα και τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου}.

Το 1791 δεν υπήρχαν αυστηρά καθορισμένα κόμματα, ούτε συντηρητικοί, φιλελεύθεροι, σοσιαλιστές ή παρόμοια. Υπήρχαν δύο μάλλον χαλαρές παρατάξεις – οι Τόρυδες και οι Ουίγκοι. Αυτές έχουν την προέλευσή τους στον 17^ο αιώνα. Οι Ουίγκοι ιδρύθηκαν από τον Λόρδο Σάφτσμπερυ (Earl of Shaftesbury) του οποίου γραμματέας ήταν ο μεγάλος πολιτικός στοχαστής John Locke. Οι Ουίγκοι ήθελαν περιορισμό των εξουσιών του θρόνου και την αναβάθμιση του Κοινοβουλίου, το οποίο οι πλείστοι βασιλείς περιφρονούσαν. Ας σημειωθεί ότι και οι δύο ονομασίες είναι βρισιές. Τόρυ (Tory) σήμαινε “ιρλανδός (διωγμένος κολλήγος) που έγινε ληστής”. Ουίγκος (Whig) σήμαινε “σκωτσέζος αιρετικός (στο θρήσκευμα) και παράνομος”. Η ονομασία “φιλελεύθερος” εδραιώθηκε στη δεκαετία 1850 με το κόμμα του Πάλμερστον.

Ο Μπερκ, ο δεινότερος ρήτορας και στοχαστής στο Κοινοβούλιο τότε, ανήκε στους Ουίγκους. Αλλά δεν είδε παρά καταστροφή και χάος να ακολουθεί την εξέγερση των όχλων του Παρισιού. (Γαλλική Επανάσταση 1789). Το 1790 δημοσίευσε το Στοχασμοί πάνω στη Γαλλική Επανάσταση, όπου προέβλεψε την κατάλυση της τάξης, τη φάση της Τρομοκρατίας, ακόμα και την κατάληψη της εξουσίας από στρατιωτικό δικτάτορα – όπως έκανε όντως ο Βοναπάρτης. Συγχρόνως έτεινε να μειώσει τη φοβερή κατάχρηση εξουσιών της ολιγαρχίας που κυβερνούσε απολυταρχικά. Προσχώρησε κατόπιν στην παράταξη των Τόρυδων που, υπό την ηγεσία του William Pitt νεώτερου, κυβερνούσαν τότε και, ειδικά όταν άρχισε ο πόλεμος με τη Γαλλία (1793), επέβαλαν πολλά καταπιεστικά μέτρα: απαγόρευση συντεχνιών, λογοκρισία ευρύτατη, σύλληψη δίχως δικαστικό ένταλμα (δηλαδή αναστολή του Habeas Corpus), κλπ.

Ο Φοξ, αντίθετα, με τη βοήθεια λιγοστών Ουίγκων, υπεράσπισε τις ελευθερίες του πολίτη, την ελευθερία έκφρασης και συνάθροισης κλπ, ενάντια στην πανικόβλητη κυβέρνηση. Ο Φοξ εξάπαντως δεν εκτίμησε σωστά τους κινδύνους από τις Γαλλικές ακρότητες και, μετά, την αχόρταγη φιλοδοξία του Βοναπάρτη. Μίλησε με πάθος ενάντια στις σφαγές των ευγενών (Σεπ.1792) από τους Γάλλους επαναστάτες. Από την άλλη όμως, μαζί με τους Ριζοσπαστικούς, έβλεπε με συμπάθεια τον άτακτο Γαλλικό στρατό να υπερασπίζεται κατά των επιδρομέων που έστειλε η απολυταρχική Γερμανία – παρομοιάζοντας τους τελευταίους με τις στρατιές του Ξέρξη εναντίον των Ελλήνων. Η θαρραλέα στάση του Φοξ και των

λιγοστών συνεργατών του διατράνωσε τις αρχές της πολιτικής ελευθερίας σε αντίθεση με οποιοσδήποτε πρόσκαιρες σκοπιμότητες. Ένας από τους συνεργάτες του ήταν ο λόρδος Grey που το 1832 μεταρρύθμισε το εκλογικό σύστημα και το Κοινοβούλιο.

Εδώ τώρα αναδειχνονται δύο από τα σταθερά βασικά στοιχεία της Φιλελεύθερης Παράδοσης: α) Ελευθερία του πολίτη από την όποια τυραννική εξουσία του Κράτους και την καταστρατήγηση ή κατάχρηση του ισχύοντος νόμου. β) Εμμονή σε σταθερές ηθικές αρχές, όπως ο σεβασμός της ζωής, ανεξαρτησίας, περιουσίας, κλπ των άλλων. Ένα τρίτο στοιχείο είναι το θέμα περιουσίας ή ιδιοκτησίας της γής, που γίνεται πιο φανερό στο δεύτερο ήμισυ του 19^{ου} αιώνα. (Ήδη στα *Σχόλια επί των Νόμων της Αγγλίας*, 1765-9, ο συντηρητικότητας Sir William Blackstone εγείρει κάποια αμφισβήτηση (2): “Το νομίζουμε αρκετό ότι ο τίτλος ιδιοκτησίας μας προέρχεται από την παραχώρηση του προηγούμενου ιδιοκτήτη... και δεν νοιαζόμαστε να συλλογιστούμε ότι, μιλώντας με αυστηρή ακρίβεια, δεν υπάρχει βάση στη Φύση ή στον φυσικό νόμο γιατί λέξεις πάνω σε μια περγαμνή μπορούν να μεταβιβάζουν εξουσία γης, γιατί ένας γιός έχει το δικαίωμα να αποκλείει τους συνανθρώπους του από ένα καθορισμένο τεμάχιο εδάφους, επειδή ο πατέρας του είχε κάνει το ίδιο νωρίτερα” κλπ).

Όμοια στοιχεία παρουσιάστηκαν νωρίτερα στη Γαλλία, στον Μοντεσκιέ (που θαύμαζε το Αγγλικό Δίκαιο), στον Βολταίρο (που δεν συμπαθούσε πολύ τους Άγγλους και θεωρούσε τον Σαιξπήρο αγροίκο), στον Ρουσσώ και στους Φυσιοκράτες (Κεναί, Τυργκώ, κ.α.). Παρουσιάστηκαν επίσης στις ΗΠΑ με τους Φραγκλίνο, Τζέφερσον, Εμερσον και, φυσικά, τη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας (4.7.1776). Μερικοί διαβλέπουν επίδραση των Γάλλων στην Φιλελεύθερη Παράδοση της Αγγλίας. Δεν έχουν εντελώς άδικο. Ο Ανταμ Σμίθ οπωσδήποτε επηρεάστηκε από τους Φυσιοκράτες. Οπωσδήποτε η ιδέα της Ανεξαρτησίας (στις ΗΠΑ) και της Αδελφοσύνης (στη Γαλλία) επέδρασαν στις σκέψεις και συγκινήσεις πολλών Άγγλων (Γουέρντσουορθ, Μπάιρον, κ.α.). Αλλά δεν πρέπει να παραγνωρίζεται το απλό γεγονός ότι τόσο οι Γάλλοι όσο και οι Αμερικάνοι – και πολύ περισσότερο οι Άγγλοι – επηρεάστηκαν από μια κοινή πηγή, τον Τζών Λοκ και ειδικά τη Δεύτερη Πραγματεία του Περί Κυβέρνησης (3). Εδώ θα εξεταστεί μόνο η άποψη της Πολιτικής Οικονομίας στην Πραγματεία του Λοκ.

Ο Λοκ γράφει: “Αυτό που αρχίζει και πραγματικά συνθέτει μια πολιτική κοινωνία είναι η συναίνεση ενός αριθμού ελεύθερων ανθρώπων ... να ενωθούν και να ενσωματωθούν σε τέτοια κοινωνία”.(99) Γιατί το κάνουν; Διότι οι άνθρωποι επιδιώκουν «την αμοιβαία εξασφάλιση της ζωής τους, των ελευθεριών και αποκτημάτων (estate) που εγώ ονομάζω γενικά “περιουσία”» (123). Αρχικά τα “αποκτήματα” είναι κοινή ιδιοκτησία, δώρο της Φύσης ή του Θεού. «Ο Θεός, που έδωσε τον κόσμο στους ανθρώπους από κοινού, τους έδωσε και λογισμό (reason) να χρησιμοποιήσουν τον κόσμο για τη μεγαλύτερη προαγωγή της ζωής ... Η γη κι όλα όσα περιέχει δίνεται ... για τη στήριξη και άνεση της ύπαρξής τους». Αλλά, διευκρινίζει, «πρέπει να υπάρχει μέσο ώστε ένας να τα οικειοποιείται αν είναι να μπου σε χρήση και να ωφελήσουν το συγκεκριμένο άτομο» (25). Πως γίνεται η εξατομίκευση; «Κάθε άνθρωπος έχει την “προσωπική” περιουσία του στο “πρόσωπό” του (=person, δηλ. “εαυτό”). Η εργασία του σώματός του – των χεριών του – ορθά και δίκαια ανήκουν στον ίδιο. Έτσι, ό,τι μετακινεί απ’ όσα παρέχει η Φύση, σ’αυτό

έχει σμίξει τη δική του εργασία και το έχει συνενώσει με κάτι δικό του κάνοντάς το δική του “περιουσία”...τουλάχιστον όπου μένει αρκετό κι εξίσου καλής ποιότητας για τους άλλους». (26: δική μου η έμφαση). (Ο τελευταίος όρος δείχνει μια ευαίσθητη φροντίδα που, δυστυχώς, σπανίζει στη δική μας εποχή. Τα προβλήματα εγέρθηκαν αργότερα επειδή αγνοήθηκε αυτός ακριβώς ο όρος). Ο Λοκ μετά στρέφεται στη γη, μήτρα όλων των αποκτημάτων. «Όση γη ένας άνθρωπος οργώνει, φυτεύει, βελτιώνει, καλλιεργεί και μπορεί να χρησιμοποιήσει το προϊόν της ο ίδιος, τόση είναι δική του περιουσία. Με την εργασία του είναι σα να την αποκλείει από την κοινή χρήση (31)... Η ιδιοποίηση κομματιού γης...δεν δημιουργεί μειονέκτημα σ’ άλλον, εφόσον υπάρχει ακόμα αρκετή γη ίδιας ποιότητας για όσους δεν έχουν προμηθευτεί»(32: δική μου η έμφαση). Ο βασικός αυτός όρος δεν ξεχνιέται. Μετά έχουμε πρόσθετη διευκρίνιση, εξίσου σημαντική: «Όλα όσα ο άνθρωπος καλλιεργεί και θερίζει, αποθηκεύει και χρησιμοποιεί, προτού αυτά χαλάσουν, αυτά είναι ατομικό του δικαίωμα (=περιουσία): όσα περικλείνει και τρέφει και χρησιμοποιεί, ζώα και προϊόντα τους, είναι δικά του επίσης. Αν όμως το χόρτο του αγρού του ξεραθεί στο έδαφος ή οι καρποί φθαρούν χωρίς να μαζευτούν κι αποθηκευτούν, τότε αυτό το κομμάτι γης, παρά την περικύλιση, θα θεωρηθεί σαν ελεύθερος αγριότοπος και θα μπορεί ν’ ανήκει σε όποιον άλλον» (38). Ο νέος όρος δηλώνει πως ό,τι κάποιος, έστω κι αν το έχει ιδιοποιηθεί, δεν το χρησιμοποιεί (είτε επειδή είναι πιο πολύ απ’ ό,τι μπορεί είτε εξ αμελείας), τότε το χάνει σε άλλους.

Ο Λοκ διατυπώνει αρχές εξετάζοντας και την εποχή του (δεύτερο μισό του 18ου αιώνα) και μια πρωτόγονη εποχή όπου επικρατούσε ο λογισμός. Έτσι, στην αρχή της ανθρώπινης ιστορίας, «προτού η επιθυμία των ανθρώπων να έχουν περισσότερα από όσα χρειάζονταν, άλλαζε την αξία των πραγμάτων...[οι άνθρωποι] δεν θα περιέκλειναν πολλά προς ζημιά των άλλων (37)...αυξάνοντας την περιουσία τους πέρα από τις ανάγκες της οικογένειας ...Ερωτώ: τι θα ήθελε κάποιος 100.000 άκρα (1 acre= 4 στρέμματα) άριστης γης ...με γελάδια, στο μέσο της Αμερικής, όπου δεν θα είχε ελπίδα εμπορίου μ’ άλλα μέρη του κόσμου;» (48). Θα έπρεπε να προσθέσει εδώ και την ύπαρξη πολυάριθμων εργατών αφού τέτοια έκταση είναι έξω από τις δυνατότητες μιας οικογένειας μόνο! Αλλά από τη στιγμή που εφευρίσκεται το χρήμα, ένα γενικά αποδεκτό κοινό μέσο ανταλλαγής, τότε είναι δυνατό να κρατούν οι άνθρωποι – σ’ αυτή την αντιπροσωπευτική μορφή – πολύ μεγαλύτερες περιουσίες (36). Οι άνθρωποι, λοιπόν, συναινούν πως «κάποιος ορθά και δίχως βλάβη σε άλλους μπορεί να έχει (possess) περισσότερα απ’όσα μπορεί να χρησιμοποιήσει, δεχόμενος χρυσάφι κι ασήμι...για το πλεόνασμα» (50). Αργότερα, στην παράγραφο 180, γίνεται αναφορά και στην κατάκτηση με πόλεμο, κλπ, την οποία κατακρίνει.

Ο Λοκ διακρίνει και επισημαίνει τη δράση της απληστίας. Γιαυτό συνεχώς τονίζει το φυσικό, ορθό και δίκαιο και τη φροντίδα να μη ζημιωθεί κανείς άλλος. Αλλά δεν βλέπει, ή δεν επισημαίνει, τρία πολύ σημαντικά πράγματα: (i) Ο πληθυσμός αυξάνεται συνεχώς ενώ η γη, η στερεή επιφάνεια είναι πεπερασμένη. Αυτή η παράβλεψη οφείλεται ίσως στο ότι υπήρχαν ακόμα μεγάλες κοινοτικές ή ελεύθερες εκτάσεις γης στην Αγγλία και απέραντες εκτάσεις στην Αμερική που μόλις άρχισε να αποικίζεται. (ii) Η γη είναι η βάση, η παραγωγική, όλης της περιουσίας και ορισμένοι άνθρωποι εξουσίαζαν τεράστιες εκτάσεις ενώ άλλοι είχαν ελάχιστη ή τίποτε. Εδώ, ισχύει το γεγονός ότι όποιος ήθελε μπορούσε να πάρει κομμάτι από τα κοινοτικά εδάφη ή από τους ελεύθερους αγριότοπους. Ισχύει επίσης η γενικότερη νοοτροπία ότι αφενός η Θεία Βούληση διευθετεί αυτά τα πράγματα και αφετέρου επιτυγχάνουν

οι πιο ευφυείς και εργατικοί (33) – καθώς και οι κατακτητές (180). (iii) Ορισμένα εδάφη (χωράφια στην ύπαιθρο, γήπεδα στην πόλη) είναι πιο παραγωγικά είτε λόγω φυσικής ευφορίας είτε πλεονεκτικής τοποθεσίας στην όλη αναπτυγμένη κοινότητα.

Αυτό το πλεονέκτημα με τον εύφορο αγρό ή την ευνοϊκή τοποθεσία στην πόλη παράγει ένα πλεόνασμα υπεράνω του προϊόντος σε άλλες ισομεγέθεις τοποθεσίες όπου εφαρμόζεται ίση εργασία. Αυτό δεν εξετάζεται καθόλου, ίσως επειδή καλύπτεται από τις ιδέες στο (ii). Αλλά τι γίνεται με το πλεόνασμα; Αυτό θα έπρεπε να μαζεύεται ως φόρος από το Κράτος.

- 1.- *The Liberal Tradition*, OUP, Οξφόρδη, 1967
- 2.- *Commentaries on the Laws of England*, Βιβλίο II, Κεφ. 1
- 3.- *On Civil Government, 2nd Essay (in Treatise)*, 1690 (Υπάρχει Ελληνική μετάφραση του Π.Κιτρομηλίδη *2^η Πραγμ. περί Κυβερνήσεως*, 1990 Αθήνα, Γνώση